

1989 წელი:

საპროფესო აქციები და პატი გავლენა
საქართველოს უახლეს ისტორიაზე

ქეთი სარტანია

კვლევა მომზადდა ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის თბილისის ოფისის პროექტის

"1989: მცირე კვლევითი გრანტების" ფარგლებში

1989 წელი: საპროტესტო აქციები და მათი გავლენა საქართველოს უახლეს ისტორიაზე

კვლევის ავტორი: ქეთი სართანია

თბილისი, 2019

კვლევაში გამოთმული მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორს და შესაძლებელია არ გამოხატავდეს ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის თბილისის ოფისის შეხედულებებს

აბსტრაქტი

წინამდებარე ტექსტში წარმოდგენილია 1989 წლის 9 აპრილის საპროტესტო აქციების წინაპირობები, ქრონოლოგია და სიმბოლური მახასიათებლები. კვლევის მიზანია 1989 წლის 9 აპრილის საპროტესტო აქციების აღწერა პროტესტის რიტუალის თეორიის მეშვეობით, აქციის რიტუალური თუ სიმბოლური მახასიათებლების ახსნა და მისი ისტორიულ კონტექსტთან დაკავშირება. კვლევის ფარგლებში 9 აპრილი გადმოცემულია, როგორც მოვლენათა ერთობლიობა და არა, როგორც ერთი კონკრეტული თარიღი.

საკვანძო სიტყვები: 9 აპრილი, აქცია, მიტინგი, დემონსტრაცია, პროტესტი, 1989, პრესა, საბჭოთაკავშირი, აფხაზეთი, საქართველო, თბილისი

სარჩევი

შესავალი	- 5 -
საპროტესტო დემონსტრაციები საბჭოთა საქართველოში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ	- 6 -
თეორიული ჩარჩო	- 10 -
მეთოდოლოგია.....	- 15 -
კვლევის შეზღუდვა	- 16 -
9 აპრილამდე	- 18 -
პრესის მიმოხილვა	- 18 -
როგორ იწყება „9 აპრილი“?	- 19 -
აქციის სიმბოლოები და ატრიბუტიკა	- 25 -
დასკვნა	- 28 -
გამოყენებული ლიტერატურა:	- 30 -
დანართი:	- 32 -

„უსუსურობა საკუთარი თანდათან მანგრევეს,
ვტირი და მაინც - მე ვამაყოზ ჩემი მკვდრებითაც,
რომ მტრის წინაშე არ დავეცე და კი არ გავკრე,
ამოვიზარდო, აღმოვცენდე მოთმინებიდან“.
გივი ალხაზიშვილი, „აპრილის მესსა“

შესავალი

2018 წლის 10 ნოემბერს, საბჭოთა არქიტექტურასთან დაკავშირებით, „ალ ჯაზირაზე“ გამოქვეყნდა ინტერვიუ¹ იური მეჩითოვთან. სიუჟეტში ფოტოგრაფი ამბობს, რომ 1989 წლის 9 აპრილს, მიტინგის მონაწილეები ასფიქსიით დაიღუპნენ და რომ საბჭოთა არმიას არავის მოკვლა არ სურდა. სიუჟეტში ჩანს, რომ ეს განცხადება ჟურნალისტისთვისაც მოულოდნელია. ინტერვიუს შემდეგ კადრში ის ამბობს: „გაბრაზებული ვარ... ძალიან პატრიოტულად განვეწყვე“. ჟურნალისტის მსგავსად, მეჩითოვის ამ განცხადებას, საზოგადოების, განსაკუთრებით, ახალგაზრდა ადამიანების მწვავე რეაქცია მოჰყვა. 30 წლის შემდეგ, 9 აპრილთან დაკავშირებული მღელვარება, თითქოს, კიდევ უფრო ძლიერდება. „ანტისაოკუპაციო მოძრაობის“² წევრები იური მეჩითოვის სახლთან შეიკრიბნენ და კარზე „ანტისაოკუპაციო“ სიმბოლოები და 1989 წლის 9 აპრილს დაღუპულთა სია გააკრეს³. ფოტოგრაფი მოლაღატედ გამოაცხადეს⁴. მეორე დღეს, მეგობარმა სოციალურ ქსელში გამოქვეყნებული რამდენიმე ტექსტი გამომიგზავნა, სადაც ამ სიუჟეტის გამო იური მეჩითოვს ლანძღავდნენ და მოლაღატეს უწოდებდნენ. ზოგი მის ქვეყნიდან გაძევებას

¹ The Soviet Scar: Legacy of USSR Architecture in Georgia;
<https://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeracorrespondent/2018/11/georgia-soviet-scar-181109155359559.html?fbclid=IwAR2q00RDGCOv6EVgHV4LTjDiuREvVD6G49Rg2tO5VdyoFDAmqWYyofm d2h0>

² „ანტისაოკუპაციო მოძრაობა“; http://www.deoccupation.ge/about_idea

³ აქცია ფოტოგრაფ იური მეჩითოვის წინააღმდეგ - პროტესტი პრორუსულ განცხადებებს; kavkasiatv-ს ვიდეო; <https://www.youtube.com/watch?v=FgMK1Rxu7Ro>

⁴ „ეს 100%-იანი ქვეყნის ღალატია, მით უმეტეს, დღეს შექმნილი სიტუაციის ფონზე“; ინტერნეტმომხმარებლის კომენტარი, 2018.

ითხოვდა, ზოგიც – იზოლაციას. „მართლა, რა მოხდა 9 აპრილს?“ – მივწერე მეგობარს. „არ ვიცი“, – მივიღე პასუხი. სამ დღეში, იური მეჩითოვმა ვიდეომიმართვა გაავრცელა⁵: „ჩემო საყვარელო ხალხო, მე მინდა მოგმართოთ თქვენ და მე მინდა განვაცხადო, რომ მე საშინლად გული მტკივა, რომ მე ამდენი ტკივილი მივაყენე ჩემ თანამემამულეებს. ჩემი ასეთი განცხადებებით, რომელსაც არ ჰქონდა მიზეზი, ვინმესთვის ასეთი ტკივილი მიეყენებინა, მაგრამ ასე მოხდა“. იური მეჩითოვმა ბოდიში მოიხადა ხალხისთვის ტკივილის მიყენების გამო. ბოდიშმა დააცხრო საზოგადოებრივი განწყობები. ამ მოვლენების შემდეგ კიდევ უფრო მეტი შეკითხვა გაჩნდა – რა მოხდა 9 აპრილს? და რატომაა ეს დღე ასეთი მნიშვნელოვანი ქართველებისათვის?

საპროტესტო დემონსტრაციები საბჭოთა საქართველოში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ

1956 წლის 25 თებერვალს, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მე-20 საკავშირო, გასაიდუმლოებულ ყრილობაზე მოხსენებას „პიროვნების კულტის შესახებ და მის შედეგებზე“⁶ თბილისში საპროტესტო აქციები მოჰყვა. მოხსენებით სტალინის კულტი დაიგმო. აქციის მონაწილეთა საპროტესტო განწყობა სტალინის ქართული წარმომავლობითაც იყო განპირობებული. „თვითმხილველთა გადმოცემით, აქციის მსვლელობისას საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნამაც გაიჟღერა“⁷. საბჭოთა ხელისუფლებამ მიტინგის მონაწილეები დაარბია. ოფიციალური მონაცემებით, აქციაზე 27 ადამიანი გარდაიცვალა. მიუხედავად საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგობისა, საქართველოში, ქალაქ გორში, 1957 წელს, სტალინის მუზეუმი⁸ მაინც გაიხსნა. 1956 წლის მარტის საპროტესტო აქციაში, 1989 წლის აპრილის მიტინგის ორგანიზატორების ნაწილიც (ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა) მონაწილეობდა.

ამ მოვლენებიდან 21 წლის შემდეგ, 1977 წელს, შეიქმნა საბჭოთა კონსტიტუცია. ამას უნდა მოჰყოლოდა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კონსტიტუციის

⁵ იური მეჩითოვის ბოდიში; <https://www.youtube.com/watch?v=BISiI9FksFs>

⁶ „კავშირგაბმულობის სამინისტრო - 1956 წლის 9 მარტი“; <http://archive.ge/ka/blog/45>

⁷ 1956 წლის მარტის ტრაგედია...; <https://www.radiotavisupleba.ge/a/1979067.html>

⁸ ფოტომატიანე: სტალინის სახლ-მუზეუმი; <https://www.qartli.ge/ge/akhali-ambebi/article/4851-fotomatianestalinissakhlmuzeumi>

განახლება, მათ შორის, საქართველოშიც. ახალი შესწორებების თანახმად, კონსტიტუციაში ასახული უნდა ყოფილიყო „საბჭოთა სოციალისტური ერის“ შერწყმის პროცესი. ეს გულისხმობდა სასაუბრო ენად რუსულის გამოცხადებას. შესაბამისად, ახალი კონსტიტუციის პროექტში ამოიღეს მუხლი ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსის შესახებ. შედეგად, საბჭოთა საქართველოში მასშტაბური საპროტესტო აქცია სწორედ 1978 წელს გაიმართა. 1978 წლის 12 აპრილს დაიწყო მიტინგები. 14 აპრილს სტუდენტურმა პროტესტმა უნივერსიტეტიდან მთავრობის სასახლის, დღევანდელი პარლამენტის შენობის წინ, გადაინაცვლა. იმდროინდელი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი (1972-1985), ედუარდ შევარდნაძე⁹, თავის გამოსვლაში აცხადებს¹⁰, რომ მათ გაითვალისწინეს ხალხის, საპროტესტო აქციის მონაწილეთა აზრი და შესაბამისი გადაწყვეტილება მიიღეს. საბოლოოდ, ახალ კონსტიტუციაში ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსი შენარჩუნდა. 1990 წლიდან კი 14 აპრილი ქართული ენის დღედ აღინიშნება. დედაენის დასაცავად გამართული აქციის მონაწილეებში ამ ფაქტმა გავლენა იქონია ნაციონალური იდენტობის გამოღვიძების, საერთო ისტორიის განცდაზე. საპროტესტო აქციის მეშვეობით, სტუდენტებისა და სხვა მონაწილეებისთვის შეიქმნა გამარჯვების პირველი პრეცედენტი, რომელიც ეროვნულ საკითხს უკავშირდებოდა.

ქართული ენის დაცვის საკითხი 1978 წელს არ დასრულებულა. მან ყოველდღიურ რუტინაში გადაინაცვლა. მოგვიანებით, სტატიაში „ჩვენი ენა ქართული – ყოველდღიურობაში დავამკვიდროთ...“¹¹, საუბარია საწარმოო დაწესებულებებში საქმის წარმოებისას ქართული ენის გამოყენების საკითხზე: „ახლახან ჩვენს კრებაზე განსახილველად გამოტანილი საკითხი თავისი მნიშვნელობით უჩვეულო და მოულოდნელი იყო ყველა იმ ადრინდელთა შორის, რომელზეც ოდესმე უმსჯელია ვაჭრობის დარგის პარტიულ ორგანიზაციას. იგი ეხებოდა დედაენის სიწმინდესა და მის ხელშეუხებლობას“. ტექსტის ავტორი მიუთითებს, რომ ვაჭრობის სფეროს შემმოწმებელ-მაკონტროლებელ ორგანოებს არასდროს შეუმოწმებიათ ქსელში „დედაენის სიწმინდის დაცვის“ საკითხი. უფრო კონკრეტულად კი, ყურადღება

⁹ ედუარდ შევარდნაძე - საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი (1972-1985), საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრი (1985-1995) და დამოუკიდებელი საქართველოს მეორე პრეზიდენტი (1995-2003).

¹⁰ ედუარდ შევარდნაძე, 1978 წლის 14 აპრილის მოვლენები / Eduard Shevardnadze; <https://www.youtube.com/watch?v=fo8RORXaNFY>

¹¹ საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტისა და სახალხო დეპუტატთა საბჭოს სადამოს გაზეთი „თბილისი“; №009 (10827), 1989, გვ. 3.

გამახვილებულია სტილისტურ და გრამატიკულ ხარვეზებზე. გარდა ამისა, საუბარია ქართული ენის უგულვებელყოფაზე – „ნებისმიერი ბრძანება, წერილობითი მითითება თუ სხვა საბუთი რუსულენოვანია“. ამგვარად, ქართული ენა ერთგვარი სივრცე ხდება ეროვნული საკითხის გარშემო მობილიზებისათვის. ამის შემდეგ, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1988 წლის მარტში გამოსცა ბრძანებულება (№3(573)) „კრებების, მიტინგების, ქუჩაში მსვლელობებისა და დემონსტრაციების ორგანიზებისა და ჩატარების წესის შესახებ (39; 40; 41¹²) (უწყებები, 1988)“. ბრძანებულებაში ნახსენებია „საზოგადოებრივი შენობებიც“, რომლის მიხედვითაც, შეკრებები შესაძლოა საზოგადოებრივ დაწესებულებებშიც სანქცირებული ყოფილიყო. 1978 წლის შემდეგ, საბჭოთა საქართველოში მასშტაბური საპროტესტო აქციები 1988 წელს, „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“¹³ მიერ 5 ნოემბერს, სწორედ მთავრობის მიერ სანქცირებულ ადგილას, იპოდრომზე დაიწყო. 1988 წლის იპოდრომის მიტინგი რამდენიმე მოთხოვნას აერთიანებდა, მათ შორის, საბჭოთა არმიამი ქართველი ჯარისკაცების დაჩაგვრის შეწყვეტას. გაჩნდა სამხრეთ საქართველოს, აჭარისა და აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკების საკითხიც. ამასთან, 11-12 ნოემბერს, ლიტვაში, მოლდოვაში, უკრაინაში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში გაჩნდა „არეულობის“ კერები. საპასუხოდ, მიხეილ გორბაჩოვის ინიციატივით მომზადდა ცვლილება საბჭოთა კონსტიტუციის რამდენიმე მუხლის შესახებ. სიახლე მოკავშირე რესპუბლიკებისთვის კავშირიდან გასვლის უფლების ჩამორთმევას გულისხმობდა. 1988 წლის 12 ნოემბერს, თბილისში, იპოდრომის ტერიტორიაზე, ამ ცვლილებების მიმართ პროტესტის ნიშნად „ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის“¹⁴ ინიციატივით მიტინგი გაიმართა, ხოლო 22 ნოემბერს, უზენაესი საბჭოს წინ დაიწყო შიმშილობა. აქციები მოეწყო არა მხოლოდ დედაქალაქში, არამედ ქუთაისსა და ბათუმშიც¹⁵. მათი მონაწილეები სსრკ-ის კონსტიტუციის პროექტში 108-ე და 119-ე მუხლების შესწორებას ითხოვდნენ. საბჭოთა კავშირის იმდროინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი, ედუარდ შევარდნაძე, თავის ინტერვიუში¹⁶ ამბობს, რომ მიხეილ გორბაჩოვს ტელეფონით ესაუბრა და შესთავაზა,

¹² საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს უწყებები; №3; 1988; http://www.dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/290282/1/Umaglesi_Sabchos_Uwyebebi_1988_N3.pdf

¹³ „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება“ - მემარჯვენე-ცენტრისტული მიმართულების პოლიტიკური პარტია, დაარსდა 1987 წელს; <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=35&t=80>

¹⁴ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია; <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=35&t=42>

¹⁵ ბათუმი, 1988 წლის 20 ნოემბერი; უჩა ოქროპირიძის ფოტო; <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/28955>

¹⁶ ედუარდ შევარდნაძის ინტერვიუ, „9 აპრილის საიდუმლო“; https://www.youtube.com/watch?v=GA_v3sNjlns

მიმდინარე პროტესტის გამო, ქართველი ხალხისთვის მიმართვის დაწერა, რომელშიც ნათქვამი იქნებოდა, რომ „ყველა მოთხოვნა იქნება განხილული და გათვალისწინებული“. ამავე დემონსტრაციაზე შეიქმნა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის¹⁷, როგორც საბჭოთა ოკუპაციასთან მებრძოლი ჯარისკაცის სახე. მიტინგზე ჩანს, ასევე, საქართველოს სამფეროვანი დროშა¹⁸, რომელიც 1918 წლის, საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის მეხსიერებას აცოცხლებს. მიტინგზე გამოყენებულია ჯვრებიც¹⁹. ჯვარი ქრისტიანულ რელიგიაში იესო ქრისტეს მიერ „სამყაროს გამოხსნის“ სიმბოლოა. გარდა სიმბოლოებისა, მიტინგს თავისი ენა აქვს. მოთხოვნების ენა რადიკალურია. მერაბ კოსტავა 1988 წლის შიმშილობის აქციების დროს, ამბობს ფრაზას, რომ „მზადყოფნა მსხვერპლისათვის, ეს არის დადებითი მოვლენა“²⁰. აღნიშნავს, რომ ვისაც თავისუფლებისთვის ბრძოლაში თავდადება შეუძლია, თავისუფლებას დაიმსახურებს. ხოლო ამ ფრაზას ის ჰეგელისა და მაცხოვრისგან იღებს. აქციაზე ჩანს ტრანსპარანტიც, წარწერით „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მოწინააღმდეგე სამშობლოს მოღალატეა!“²¹. ამ განწყობების ფონზე, 1988 წლის საპროტესტო მიტინგების ძალისხმევით შედეგად, კონსტიტუციის ახალი პროექტი შეჩერდა და 1988 წლის 29 ნოემბერს აქცია შეწყდა. 1980-იანი წლების პოლიტიკური მოვლენების დროს ჩამოყალიბებულმა ეროვნულმა და სამოქალაქო ჯგუფებმა კი საპროტესტო აქციებისა და მიტინგების ახალი ფორმა შექმნეს. 1980-იანი წლებისთვის, საბჭოთა საქართველოს მოქალაქეთათვის, საპროტესტო აქცია, შეიძლება ითქვას, უმაღლეს პოლიტიკურ აქტად იქცა, რომელსაც ისინი დამოუკიდებლობის წლებამდე და მის შემდეგაც ახორციელებენ. ამგვარი პოლიტიკური მანიფესტით ქართველი ერი ათეული წლებია საკუთარი იდენტობის კონსტრუირებას, მის გაფორმებასა თუ დაცვას ცდილობს. „ჩვენ მიტინგებზე დავიბადეთ და გავფორმდით როგორც თაობა, როგორც „პოლიტიკური ცხოველების“ (Zoon Politikon) გარკვეული

¹⁷ მიტინგი რუსთაველის გამზირზე, უჩა ოქროპირიძის ფოტო, 1988; <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/26953>

¹⁸ ჰერალდიკის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე მამუკა გონგაძემ, პირველი რესპუბლიკის 100 წლის თავთან დაკავშირებით, 2018 წლის იანვარში, განაცხადა, რომ „ეს დროშა აღმართულია ევროპული ცივილიზაციის უკიდურეს დასავლეთ ნაწილში – ქალაქ სევასტოპოლზე, ქალაქ სოხუმზე და ქალაქ თბილისზე“; <https://1tv.ge/news/heraldikis-sabcho-iniciativit-gamodis-pirveli-respublikis-droshasa-da-gerbs-istoriuli-memkvidreobis-statusi-mienichos/>

¹⁹ 1988 წლის ნოემბრის მიტინგი მთავრობის სასახლის წინ, უჩა ოქროპირიძის ფოტო; <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/29007>

²⁰ „1988 წლის ნოემბერში რუსთაველის გამზირზე შიმშილობის აქცია დაიწყო“; <https://www.youtube.com/watch?v=ldVHHijLMHk>

²¹ 1988 წლის ნოემბრის მიტინგი მთავრობის სასახლის წინ, უჩა ოქროპირიძის ფოტო; <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/29247>

ჯიში და სახეობა, რომლის არტიკულაციის, საკუთარი აზრისა თუ პოლიტიკური ნებისა და ვნებების გამოხატვის ფორმა მიტინგია“²², წერს გიორგი მაისურაძე 1988 წლის მოვლენებზე. შესაბამისად, საქართველოს უახლესი ისტორიის წაკითხვა საპროტესტო აქციების შუქზე ის მნიშვნელოვანი რაკურსია, რომელიც უახლესი ისტორიის გაგებასა და შეფასებაში მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს. მიუხედავად იმისა, რომ 9 აპრილის მოვლენები ჯერ კიდევ საბჭოთა საქართველოში ვითარდება, დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში საპროტესტო აქციების შესწავლისას, 1989 წლის 9 აპრილი გამორჩეულია ფორმის, შინაარსისა თუ შედეგის თვალსაზრისით. 1989 წლის აპრილის საპროტესტო გამოსვლები, შესაძლოა, სწორედ ამ გამარჯვებებითა და ეროვნული იდენტობის გაღვივებული გრძნობით იყოს მოტივირებული. აქციებზე გამოყენებული სიმბოლოები, ტრანსპარანტები, ლოზუნგები, გამომსვლელთა ლექსიკა, ისტორიული პერსონაჟები თუ რელიგიური სიმბოლოები, იმეორებს საბჭოთა საქართველოში გამართული საპროტესტო მიტინგების ფორმას და, გარკვეულწილად, შინაარსსაც. შედეგად, პროტესტის, აზრის გამოხატვის ფორმად სწორედ ქუჩის აქცია, მიტინგი ყალიბდება, ხოლო სიმბოლოები და სხვა ატრიბუტიკა, სხვადასხვა დროს, ეროვნული წინააღმდეგობისა და ბრძოლის ისტორიიდან არის შერჩეული. მიტინგის სიმბოლოები და ლოზუნგები აჩვენებს შეკრებილთა განწყობებს წარსულის, აწმყოს – საბჭოთა პოლიტიკური სისტემისა, და, მათ შორის, მომავლის მიმართ. საპროტესტო გამოსვლებზე პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა, ისტორიული ფიგურები, საბჭოთა ოკუპაცია, ქრისტიანობა მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს და ქმნის სოციალური მოძრაობებისთვის ნაციონალისტურ ნარატივს, რომელიც მისაღები ხდება ფართო ჯგუფებისა და მათი მობილიზებისათვის.

თეორიული ჩარჩო

წინამდებარე კვლევის საგანი 1989 წლის თბილისის, აპრილის საპროტესტო გამოსვლებია. კვლევის ფოკუსი წარმოადგენს 4-9 აპრილს, თუმცა კვლევა არ ეხება ტრაგედიის დეტალებსა და მის შესახებ ინფორმაციას. კვლევა ცდილობს 4-8 აპრილს გამართული აქციების ახსნას „საპროტესტო რიტუალის“ თეორიის მეშვეობით.

²² გიორგი მაისურაძე, „ჩაკეტილი საზოგადოება და მისი დარაჯები“, თბილისი, 2011, გვ. 5.

რიტუალის, როგორც ანალიტიკური კატეგორიის, გამოყენება მე-19 საუკუნიდან იწყება. თეორეტიკოსები მას რელიგიის აღსაწერად იყენებდნენ. ფუნქციონალისტებმა და სიმბოლური ანთროპოლოგიის მკვლევრებმა რიტუალური ქცევა საზოგადოების ფენომენის და კულტურის გასაგებად გამოიყენეს.

რიტუალი – ესაა კრიტიკული მომენტი, სადაც რამდენიმე განსხვავებული სოციალური და კულტურული ძალა ერთად იყრის თავს. მაგალითები მოიცავს რწმენისა და ქცევის ინტეგრაციას, როგორცაა ქაოსი და წესრიგი, ინდივიდუალური და ჯგუფური, ტრადიცია და ცვლილება და ა.შ.

რიტუალის კონსტრუირება მიმდინარეობს კულტურაში არსებული სახე-ხატებისა და მენტალური პატერნების მეშვეობით. რიტუალი განსხვავდება რელიგიური რწმენის, სიმბოლოების, ატრიბუტიკის ან მითებისგან (ქცევა და ფიქრი). მითი, სიმბოლოები, რწმენა წახალისებს ქცევას, მაგრამ ისინი თვითონ არ წამოადგენენ ქცევას. რიტუალი და რწმენა ურთიერთდაკავშირებულია, თუმცა მათი ერთმანეთისგან გამოცალკეება შესაძლებელია – „რწმენა შეიძლება არსებობდეს რიტუალის გარეშე, მაგრამ რიტუალი ვერ იარსებებს რწმენის გარეშე“. მეორე, პატერნი, რაც სტრუქტურულად განსხვავებს რიტუალს მენტალური კატეგორიისგან – რწმენისგან, არის ქცევა, მოქმედება. რწმენისა და რიტუალის გამოცალკეება ფიქრისა და მოქმედებისგან, წარმოაჩენს კვლევისთვის მნიშვნელოვან ასპექტს. თუმცა, მეორე მხრივ, რიტუალი არის სწორედ ფიქრისა და ქცევის მაინტეგრირებელი ტერიტორია, მექანიზმი, რომელშიც განსხვავებული მიმართულებების ძალები ერთად გვხვდება.

მნიშვნელობის კონსტრუირება – ეს არის სიმბოლოების მეშვეობით წახალისებული ფიქრი, რომელიც ხელს უწყობს ქცევას. რიტუალის შესრულება „ჩვენი ფიქრისა“ და „მათი ქცევის“ ერთობლიობაა. საბოლოოდ კი, რიტუალი ერთდროულად წარმოადგენს ქცევისა და ფიქრის გაერთიანების და, ამასთან, მათი განსხვავების პროცესს კონტექსტში – კონკრეტულ დროსა და სივრცეში (Catherine Bell; 2009).

რიტუალიზაცია – ერიკ ჰობსბაუმი „რიტუალიზაციის“ კონცეპტს იყენებს თანამედროვე საზოგადოებებში ახალი ტრადიციების გამოგონების ასახსნელად. ტერმინს მრავალი მნიშვნელობა და გამოყენება აქვს, თუმცა წინამდებარე კვლევის პროცესში, საკრალურისა და სიმბოლოების ჩანაცვლების პროცესს გულისხმობს.

კოლექტიური მოქმედების რიტუალების კონცეფციის თანახმად, რიტუალი არ წარმოადგენს მხოლოდ „აქ ყოფნის“ გამოხატულებას, ეს არის „რადაცად გახდომის“ ანუ ინდივიდებისგან შემდგარი ჯგუფის ერთიან, ლეგიტიმურ ორგანიზმად ჩამოყალიბებისთვის შესრულებული ქცევა. ამ პროცესში, შეკრება, მანიფესტაცია,

მიტინგი თუ აქცია, სადაც საპროტესტო განწყობები იქნება გამოხატული, ერთიანობისა და ჯგუფური სოლიდარობის განცდას წარმოქმნის. საპროტესტო აქციების პერმანენტულობა და სიმბოლურად დატვირთული გამოსვლები ქმნის ხანგრძლივ კავშირებს ჯგუფის წევრებსა და ამ მოვლენების მონაწილეებს შორის, რაც მნიშვნელოვანი მახასიათებელია კოლექტიური იდენტობის ფორმირების პროცესში. გარდა ამისა, შეკრებების პერმანენტულობასა და მის სიმბოლურ გამოხატულებებს აქვს საზოგადოებრივ აზრზე გავლენის მოხდენის ირიბი ფუნქციაც. ამგვარად, ეს შეიძლება იყოს „სიმბოლური ჩარჩო, რომელიც გაბატონებულია როგორც სალი აზრი (common-sense)“ (David Laitin).

ჰერბერტ ბლუმერმა (1900-1987), რომელიც კოლექტიურ ქმედებასა და სოციალურ მოძრაობებს სწავლობდა, ჩამოაყალიბა „esprit de corps,” რასაც დღეს კოლექტიურ იდენტობას ვუწოდებთ (1946). მან გამოყო სამი ძირითადი მახასიათებელი:

1. ჯგუფშიდა და ჯგუფსგარეთ ურთიერთობები, რომლის მიხედვითაც, ჯგუფები ერთმანეთს მტრად აღიქვამენ. კოლექტიური იდენტობის ფორმირების პროცესში „მოწინააღმდეგე“ ჯგუფისგან განხვავებული ღირებულებების ჩამოყალიბება, განსხვავების დასადგენად მთავარი მახასიათებელია. მოწინააღმდეგისა თუ მტრის იდენტიფიცირება სოლიდარულ კავშირებს აძლიერებს და ჯგუფის შიდა ურთიერთობას უფრო ინტენსიურს ხდის („ჩვენ“ და „ისინი“; „ჩვენიანი“ – „უცხო“).

2. არაფორმალური გაერთიანების შექმნა არის საშუალება „ჩვენ“ – საერთო ცნობიერების ჩამოსაყალიბებლად. სივრცეები, სადაც ჯგუფის წევრებს ალტერნატიული კულტურული კოდების წარმოების (გაზეთი, კითხვის წრე) საშუალება აქვთ, სხვადასხვა ავტორის მიხედვით, განიმარტება – როგორც „უსაფრთხო სივრცეები“.

3. ცერემონიული ხასიათის რიტუალური ქცევა გულისხმობს მასობრივ შეკრებებს, მსვლელობებსა და დემონსტრაციებს. დასამახსოვრებელი ცერემონიული ხასიათის ქმედებები, ჰერბერტ ბლუმერის თანახმად, იწვევს „ჩვენ“ იდენტობის გაძლიერებას. რიტუალს თან ახლავს სიმბოლური ატრიბუტები (სლოგანები, დროშები, სიმღერები, პოსტერები, ფოტოები), რომლებიც კოლექტიურ იდენტობას აძლიერებს. რიტუალები არის ის მთავარი მექანიზმი, რაც, ბლუმერთან, სოციალურ მოძრაობას ჩამოყალიბებასა და მობილიზებაში ეხმარება.

რა არის რიტუალი? სოციოლოგიაში რიტუალის განმარტება ემილ დიურკემის სახელს უკავშირდება, რომელიც მას რელიგიის მაგალითზე აყალიბებს. რიტუალი მოიცავს რწმენასა და პრაქტიკას შორის ურთიერთდამოკიდებულებას, რაც, საბოლოოდ, თავს

იყრის საკრალური საგნის გარშემო. რიტუალში მონაწილეობა ადამიანებს აკავშირებს სხვა მონაწილეებთან, ჯგუფთან. რიტუალები არის ქცევის ფორმა, რომელიც შეკრებილ ხალხში წარმოიშობა და მოიაზრებს გარკვეული მენტალური მდგომარეობის სტიმულირებას, გაძლიერებას ან მის ხელახლა შექმნას (დიურკემი). დიურკემის თანახმად, სოციალური სოლიდარობა წარმოადგენს გარდაუვალ მოთხოვნას საზოგადოების შესანარჩუნებლად, ხოლო რიტუალი ამ პროცესის აუცილებელი ნაწილია. მას საზოგადოებისა თუ ჯგუფის მაინტეგრირებელი ფუნქცია აქვს. საბოლოო ჯამში, დიურკემისეული რიტუალის განმარტება ღირებულებითი კონსენსუსის დონეზე სოციალური სხეულისთვის მაინტეგრირებელ ფუნქციას ასრულებს. საპროტესტო რიტუალები ამგვარი განმარტებებიდან იღებს სათავეს, თუმცა, კერცერის (Kertzer) თანახმად, რიტუალი წარმოადგენს „სოციალურ ქცევას, რომელიც არის სტანდარტიზებული და განმეორებადი“ (1988), სადაც ნებისმიერი რამ შეიძლება გახდეს მისი და მასში მონაწილეთა ერთობის სიმბოლო (Geertz, 1973).

ხესუს კასკეტე (Jesus Casquete) (2003) საპროტესტო რიტუალს განმარტავს, როგორც სოციალური მოძრაობების მიერ დადგმულ, ხშირი ხდომილების მქონე სიმბოლურ წარმოდგენას (პერფორმანსი), რომელიც ძალაუფლებაში მყოფი პირებისა და ხალხის აზრზე გავლენის მოხდენას ითვალისწინებს. სიმბოლურად დატვირთული რიტუალები შეიძლება შესრულდეს საკუთარი თავის გამოსახატად და არაფორმალური მიზნის მისაღწევად. რიტუალური ქცევის დროს სრულდება სამი ძირითადი მახასიათებელი: სიმბოლური და სტანდარტიზებული სოციალური ქცევა (1), პროტესტის ფორმა, რომელიც თანაბრად აკავშირებს ძველსა და ახალ ფორმებს (2) და სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის შემთხვევები, რომლებიც კვალიფიცირდება როგორც საპროტესტო რიტუალები (3).

საპროტესტო რიტუალებისას გამოვლენილი შინაარსები და მნიშვნელობები, რომელთა მეშვეობითაც ხალხის ემოციები გამოიხატება, შესაძლოა იქცეს ფორმალურობად, ლეგიტიმური მნიშვნელობის მქონე ქცევად. ამგვარად, შესაძლებელია ინდივიდსა და ჯგუფს შორის საზღვრების წაშლა ან გაფერმკრთალება (Buber; 1977). ეს შეიძლება რიტუალის ყველაზე ძლიერ მახასიათებლად ჩაითვალოს. ახალი მონაწილეების ან იდენტობების შექმნა/განახლება და შექმნის პროცესი პროტესტის დროს, არის ის ირიბი ფუნქცია, რომელითაც ამ კონკრეტულ შემთხვევაში რიტუალის ცნებაა მნიშვნელოვანი. რიტუალი მიეკუთვნება ტრადიციულ ქცევას, რომელიც პერიოდულია და ფიზიკურ შეკრებაში გამოიხატება. საპროტესტო რიტუალები ერთსა და იმავე ადგილასა და დროს მიმდინარეობს და განსაკუთრებულ სიმბოლურ მნიშვნელობებს იძენს. კერცერის თანახმად, ადამიანები არ არიან მხოლოდ

რიტუალების შემსრულებლები, ისინი ასევე ქმნიან რიტუალებს, რომლებიც გზადაგზა იცვლება (Kertzer; 1988). საპროტესტო რიტუალებს თან ახლავს ემოცია. თუკი აქციის მონაწილეები ნეგატიური ემოციების (ბრაზი, შიში, უსამართლობა) გამო იკრიბებიან, თავმოყრილები ამ ემოციებს პოზიტიურ ეკვივალენტებს უძებნიან (სოლიდარობა, იმედი, ერთიანობის განცდა). თანამედროვე საზოგადოებაში, წარსული გამოცდილება და წარმატების მიღწევის ისტორია საპროტესტო რიტუალებისას დიდ როლს თამაშობს.

ამგვარად, წარსულ გამოცდილებას, რომელიც ერთდროულად შეიძლება იყოს 1918-1921 წლების პერიოდი, 1956, 1978 და 1988 წლების საპროტესტო აქციები, დიდი გავლენა ჰქონდა 1989 წლის აპრილის დემონსტრაციაზე. ემილ დიურკემის თანახმად, რიტუალური ქცევა ხელს უწყობს საზოგადოების ინტეგრაციას. მთავარი იდეა, რაც მისი თეორიიდან საპროტესტო რიტუალს ეხმიანება, არის ის, რომ რიტუალური ქცევა წარმოშობს ჯგუფის წევრებს შორის სოლიდარობას ღირებულებებითი თანხმობის გარეშე. თუმცა, საპროტესტო რიტუალი მხოლოდ სოლიდარობის აქტი არაა, ის არის საერთო წარსულის, საერთო მეხსიერების მაფორმირებელი სოციალური ქცევა (Connerton, 1989). შესაბამისად, ჯგუფები, რომლებიც ამ ისტორიას ატარებენ, ქმნიან „მეხსიერების ჯგუფებს“ (Margalit, 2000). არცერთი სოციალური მოქმედება არ მიმდინარეობს „ჩვენ“ იდენტობის გარეშე. მის შესაქმნელად საჭიროა კულტურაში არსებული ფართოდ გაზიარებული სიმბოლოების შექმნა ან განახლება/გაცოცხლება, რომლებთანაც ჯგუფის წევრებს მეხსიერებითი, კულტურული ან იდეური საერთო ექნებათ. დემონსტრაცია არის პროცესი, სადაც საერთო, „ჩვენ“ იდენტობის მქონე ადამიანთა ჯგუფს სურს, გავლენა მოახდინოს როგორც ძალაუფლების მქონეებზე, ისე საზოგადოებრივ აზრზე. შესაბამისად, კულტურაში ან ისტორიაში არსებული, ფართოდ გაზიარებული იდეების სიმბოლოები, მათი კავშირი საერთო მეხსიერებასთან, ძლიერ განცდას აღძრავს მონაწილეებში. ეს, საბოლოოდ, რიტუალის, პროტესტის მონაწილეთათვის გამაერთიანებელ ფუნქციას ასრულებს. ხოლო, რიტუალის და საპროტესტო რიტუალის განმარტებიდან გამომდინარე, ის მონაწილეთა ღირებულებით თანხმობას არ მოიაზრებს, თუმცა ამ თანხმობის განცდას მათი გაზიარებული სიმბოლური მახასიათებლები და მსგავსი, განმეორებადი ფიზიკური ქცევა ქმნის.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე კვლევისთვის გამოყენებულ იქნა კვლევის თვისებრივი მეთოდოლოგია: კონტენტანალიზი, რომელიც მოიცავს გაზეთების, ვიდეო- და ფოტომასალის დამუშავებას, და სიღრმისეული ინტერვიუები 1989 წლის საპროტესტო გამოსვლების მონაწილე ან მათთან დაკავშირებულ რესპონდენტებთან.

კონტენტანალიზის დროს დამუშავდა საბჭოთა საქართველოს ორი გაზეთის, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს და მინისტრთა საბჭოს ორგანოს გაზეთ „კომუნისტისა“ და საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტისა და სახალხო დეპუტატთა საბჭოს საღამოს გაზეთ „თბილისის“ 1989 წლის 1-9 აპრილის ნომრები. ამ მიდგომის მიზანი იყო ოფიციალური, პარტიული პრესის მიხედვით მოვლენების ქრონოლოგიის აღწერა და იმ ძირითადი ხედვის გამოკვეთა, რასაც აღნიშნული გაზეთები თავის აუდიტორიას სთავაზობდა.

კონტენტანალიზის მეორე კომპონენტი არსებული ვიდეომასალის დამუშავების მცდელობაა. 1989 წლის აპრილის შესახებ ვიდეომასალები ინტერნეტში ფრაგმენტულად არსებული ჩანაწერებია. მიტინგების კადრებში ხშირად არ არის მითითებული კონკრეტული თარიღი ან გამომსვლელების ვინაობა, რაც ამ პროცესების მეხსიერების არმქონე მკვლევრისთვის შესაბამისი ფაქტობრივი გარემოებების დაზუსტებას ართულებს.

კონტენტანალიზის მესამე კომპონენტი წარმოადგენს ფოტომასალის დამუშავებას. ეს მიდგომა გულისხმობს ინტერნეტსა თუ საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული იმ ფოტომასალის გაცნობას, სადაც მოცემულია ტექსტური მახასიათებლები. კერძოდ, ტრანსპარანტებზე გამოსახული მოთხოვნები, აქციებზე გამოყენებული სიმბოლოები და ლოზუნგები.

მეთოდოლოგიის ბოლო ნაწილი წარმოადგენდა ნახევრად სტრუქტურირებულ ინტერვიუებს იმ ადამიანებთან, რომლებიც პროცესთან იყვნენ დაკავშირებულნი ან ახსოვთ 1989 წლის აპრილის მოვლენები და ინტერვიუზე დაგვთანხმდნენ.

აღნიშნული მეთოდები გამოყენებულ იქნა მოვლენების ქრონოლოგიის აღსაწერად მათი ურთიერთგადამოწმების გზით.

კვლევის შეზღუდვა

წინამდებარე კვლევა მიმდინარეობდა 2019 წლის თებერვალ-აპრილში. პროცესი მოიცავდა ისტორიული მასალების: კვლევისთვის რელევანტური საგაზეთო სტატიების, წიგნების, მემუარების, ფოტო- და ვიდეომასალის შეგროვებას, რესპონდენტების მოძიებასა და ინტერვიუზე მათ დათანხმებას. შეზღუდული დროის გარდა, კვლევისთვის დიდი დაბრკოლება აღმოჩნდა პროცესში ან 1989 წლის აპრილის აქციებში მონაწილე რიგით ადამიანთა დაყოლიება ინტერვიუზე.

კვლევა არ მოიცავს 1989 წლის აპრილის ტრაგედიის შედეგებსა და მის ანალიზს. არც 1980-იანი წლების დისიდენტური მოძრაობების ჩაღრმავებულ მიმოხილვასა და შესწავლას გულისხმობს.

გარდაქმნა. 1989.

საბჭოთა საქართველოში მიმდინარე მოვლენები მოკავშირე რესპუბლიკებისგან იზოლირებული არ ყოფილა, არამედ ერთიანი პროცესის ნაწილს წარმოადგენდა. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის მიხეილ გორბაჩოვის საბჭოთა ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, დაიწყო გარდაქმნის (პერესტროიკის) ეტაპი, რომელიც ეკონომიკის, მეცნიერების, ჟურნალისტიკისა და საგარეო პოლიტიკის სფეროებს მოიცავდა. გარდაქმნა რადიკალური იყო, თუმცა რამდენიმე ეტაპად იყოფოდა. „გლასნოსტი“ და დემოკრატიზაცია ამ პროცესის ნაწილი იყო. 1985-1987 წლები მოიაზრებდა ანტიალკოჰოლურ და ანტიკორუფციულ კამპანიას, საწარმოების ხარისხის კონტროლს და სხვა. პროცესი ასევე გულისხმობდა სამუშაო ადგილების ახალი ტექნოლოგიებით განახლებასა და მოდერნიზებას. შემდეგი ეტაპი შედგებოდა ტრანზიციისგან (1988-1990 წწ.), როდესაც უნდა დაემშვათ საწარმოთა ავტონომია და სხვა (Stephen F. Cohen , Katrina Vanden Heuvel; 1991). ამ ცვლილებებს საბჭოთა მოქალაქეების მდგომარეობის გაუმჯობესება უნდა მოეტანა. იმდროინდელ ქართულ პარტიულ პრესაში ქვეყნდება სტატიები „საჯაროობის გაკვეთილებისა“ და დემოკრატიზაციის მნიშვნელობის შესახებ. 1989 წელიც ერთ-ერთი შემადგენელი იყო გარდაქმნისა და განახლების პროგრამისა, რომელიც გორბაჩოვის მითითებით, არსებულ კრიზისებსა და გამოწვევებზე საპასუხოდ, 1985 წელს დაიწყო. შეუსრულებელი გეგმები, გეოლოგიური თუ სეისმური მოვლენები სხვადასხვა მოკავშირე რესპუბლიკაში,

ავღანეთის ომით გამოწვეული დანაკარგი და ხარჯი, საბჭოთა ეკონომიკას მძიმე ტვირთად დააწვა.

გაზეთი „თბილისი“²³ 1989 წლის 5 იანვრის ნომერში აქვეყნებს ვრცელ სტატიას, სათაურით „საჯაროობის გაკვეთილები“ – „განსაკუთრებით შთამბეჭდავი და სასიხარულოა ახალგაზრდობის სოციალური აქტიურობა. ჩვენს თვალწინ, მან მოკლე დროში თითქოსდა თავიდან მოიშორა ცოტა ხნის წინანდელი აპათია და ენერგიულად ჩაერთო რევოლუციურ გარდაქმნაში, ცხოვრების დემოკრატიული ნორმების დამკვიდრებაში“²⁴. 1989 წლის ქართული საგაზეთო პუბლიკაციების მიხედვით, დემოკრატიზაციისა და გარდაქმნის, საჯაროობის რეფორმებს საბჭოთა მოქალაქეებისთვის უნდა გაენეიტრალებინა ან შეემსუბუქებინა წინა წლებში შექმნილი საწარმოო თუ სხვა სახის კრიზისი. სტატიაში „აქტიური მოქმედების წელიწადი“²⁵ საუბარია „მასების ჩარევისა და მონაწილეობის“ მნიშვნელობაზე, ნახსენებია „ექსტრემისტულად განწყობილ ადამიანთა გააქტიურება“, „რომლებსაც უფრო ხალხის ან რესპუბლიკის ბედი კი არ აღელვებთ, არამედ პირადი ამბიციების დაკმაყოფილება და საკუთარი ავტორიტეტის დაუმსახურებლად წარმოჩენა“ სურთ. ამგვარად, გარდაქმნის ოფიციალური საბჭოთა ნარატივი ცდილობს კრიზისზე არსებული რეაქციული განწყობების მარგინალიზებას – „ანტისაბჭოთა“ და „ანტიკომუნისტური“ სახელდებებით. სტატიაში ნათქვამია, რომ სანქცირებული და უსანქციო აქციები მოაწყვეს „გამსახურდიას, კოსტავას, ჭანტურიასა და სხვათა მსგავსმა თვითმარქვია „ლიდერებმა“, ხელთ იგდეს ტრიბუნა და მიკროფონები, სიტყვას აძლევდნენ მხოლოდ... საკუთარ თავს ან მათთვის სასურველ პირებს...“. გარდაქმნის ხუთწლედის გადამწყვეტი, მეოთხე წელი და გორბაჩოვის ინიციატივით მიმდინარე რეფორმები ვერ პასუხობდა მოკავშირე რესპუბლიკებში შექმნილ მდგომარეობას. გორბაჩოვის „საპროგრამო მითითებანი“ ორ მთავარ მიზანს უსახავს რესპუბლიკის მეცნიერებს: „აქტიური მონაწილეობა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დასაჩქარებლად“, და პედაგოგებს: „ახალგაზრდა თაობის ეპოქის შესატყვისი ცოდნითა და სულისკვეთებით აღზრდა“. გარდაქმნის რეფორმების პარალელურად, იანვრის გაზეთებში საუბარია უსანქციო მიტინგებზე: „ლიდერები“ აშკარად გაიძახოდნენ ანტისაბჭოურ, ანტიკომუნისტურ ლოზუნგებს: „საქართველო ქართველებისთვის!“, „გაუმარჯოს საქართველოს დამოუკიდებლობას!“ და ისეთ

²³ საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტისა და სახალხო დეპუტატთა საბჭოს სადამოს გაზეთი „თბილისი“.

²⁴ გაზეთი „თბილისი“, 5 იანვარი, 1989, გვ. 2.

²⁵ გაზეთი „კომუნისტის“ იანვრის მეორე ნომრის სტატია, 1989.

მკრეხელურ ლოზუნგებსაც კი, როგორც არის „დაე დაიღვაროს სისხლი!“, „ტერორს ვუპასუხებთ ტერორით!“, „ბოლო მოელოს დემოგრაფიულ ექსპანსიას!“²⁶

9 აპრილამდე.

პრესის მიმოხილვა

1989 წლის აპრილის საპროტესტო აქციების წინ, საბჭოთა საქართველოს პრესაში ჩნდება სტატიები, წერილები და საინფორმაციო ნაკვეთები აფხაზეთთან დაკავშირებით. „ლიტერატურულ საქართველოში“²⁷ 31 მარტს ქვეყნდება აკაკი ბაქრაძის წერილი „უმეცრება თუ პროვოკაცია?“²⁸. მასში ავტორი პასუხობს გამომცემლობა „ისკუსტვოს“ მიერ დაბეჭდილ წიგნს „В мире архитектурных памятников Абхазии“, რომელშიც მიმოხილულია აფხაზთა და ქართველთა საერთო კულტურული და პოლიტიკური ისტორია. ბაქრაძე წიგნის ავტორ ვორონოვს მიუთითებს „მკვეთრად გამოხატული ტენდენციის“ („საქართველოს ისტორიულ პროვინცია აფხაზეთს საქართველოსთან არავითარი კავშირი არ აქვს“) მცდარობაზე ან მისი დასაბუთების აუცილებლობაზე.

ამავე გაზეთის ბოლო გვერდზე²⁹ თამარ დარასელიასა და გიორგი აბაშიძის ავტორობით გამოქვეყნებულია მცირე ტექსტი, სათაურით „სირცხვილია!“. მასში საუბარია 8 დეკემბერს (ავტ. 1988წ.) ქალაქ გაგრაში, რუსთაველის გამზირზე რუსთაველის ბიუსტის „ხელყოფის“ შესახებ. ავტორები სამკურნალო-დასასვენებელი დაწესებულებებისათვის სახელების შეცვლის თაობაზეც წერენ: „თუმცა, იქნებ, ეს მოულოდნელი არც იყოს იმ ქალაქისათვის, სადაც სამკურნალო-დასასვენებელ დაწესებულებებს რატომღაც სრულად არქმევენ სახელებს „გრუზიას“, „არმენიას“, „სკალას“, „ჩაიკას“ და ქალაქს ზემოდან გადმოყურებს უშველებელი რუსულით დაწერილი ეს „გრუზია“.“

1989 წლის 7 აპრილს ქვეყნდება ასევე ნოდარ ლომოურის წერილი „როგორ უნდა გვესმოდეს ეთნონიმი „აფხაზი“?“³⁰ ავტორი შესავალში აღნიშნავს, რომ „საქართველოს ისტორიის სრულყოფილი და ყოვლისმომცველი შესწავლისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ცალკეული რეგიონების, ეთნო-პოლიტიკური ერთეულების ღრმა და მეცნიერულ კვლევას. ერთ-ერთი ასეთი, რთული ეთნიკური, პოლიტიკური

²⁶ გაზეთი „კომუნისტი“, №3, 3 იანვარი, 1989.

²⁷ გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“.

²⁸ გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, №13 (2689), 31 მარტი, 1989.

²⁹ იქვე.

³⁰ გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 7 აპრილი, 1989.

და კულტურული კოლიზიებით აღსავსე, რეგიონი არის აფხაზეთი“. ლომოური აფხაზეთის ისტორიის მეცნიერულ კვლევასაც ეხება და აღნიშნავს: „პირველ რიგში, უნდა უკუვავადოთ ყოველგვარი ეროვნული ემოციები და ამბიციები, პოლიტიკური შეზღუდვები“.

საგაზეთო სტატიებიდან მოყვანილი მაგალითები აჩვენებენ საზოგადოებაში დაგროვებულ საპროტესტო სიგნალებს და იმ ურთიერთსაწინააღმდეგო განწყობებს, რაც აფხაზეთთან დაკავშირებით არსებობს. თუკი ბაქრადის წერილში საუბარია მრავალხინიანი აფხაზურ-ქართული ურთიერთობის მჭიდრო ისტორიული კავშირის შესახებ, რომელსაც „მესამე პირი“ განგებ სხვაგვარად წარმოაჩენს, საინფორმაციო ნაკვეთში ნაჩვენებია თანამედროვე აფხაზეთში ქართული ძეგლებისადმი უდიერი დამოკიდებულება, რაც ბრაზის მიზეზი ხდება თბილისში. მეტიც, „ძეგლების ხელყოფის“³¹ თემას 1989 წლის აპრილის მიტინგზე, მთავრობის სასახლის წინ, ზვიად გამსახურდიაც იმეორებს. მესამე წერილში კი საუბარია ისტორიის „ყოველგვარი ეროვნული ემოციებისა და ამბიციების“ გარეშე შესწავლის აუცილებლობაზე. ამ დროს, უკვე ცნობილია ინფორმაცია საბჭოთა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შეცვლის შესახებ.

აპრილის საპროტესტო აქციების მონაწილეთა კომენტარების მიხედვით, საპროტესტო გამოსვლებზე „აფხაზეთის საკითხში“ ყველა ერთსულოვანია, თუმცა განსხვავებული პოზიციები აქვთ დამოუკიდებლობისა და „ანტისაბჭოთა“ მოთხოვნების საკითხში³². შესაბამისად, ლოგიკურია კითხვა – თუკი მიტინგზე, საზოგადოებრივი განწყობის დონეზე, არსებობდა შეთანხმება აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის საკითხის და არა საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნის გარშემო, როგორ ჩაანაცვლა მეორემ პირველი? ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მოგვიანებით, აფხაზეთის ავტონომიის თემა თითქმის ქრება პრესიდან.

როგორ იწყება „9 აპრილი“?

„რესპუბლიკის მოსახლეობას დიდი მწუხარებით უნდა ვაცნობოთ ტრაგედიის ამბავი, რომელიც 9 აპრილს, გამთენიისას, თბილისში, მთავრობის სასახლის წინ მდებარე მოედანზე მოხდა. ანტისახელმწიფოებრივი მანიფესტაციის აღდგენის მიზნით

³¹ მიხეილ ჭიაურელის ვიდეო, 4 აპრილი, 1989.

„...ანტიქართულ თავდასხმებს რუსთაველის ძეგლებზე, ხალხზე და ყველაფერი ის უმსგავსოა, რასაც ისინი სჩადიან, წინააღმდეგ შემთხვევაში აქ ცხადდება მრავალდღიანი შიმშილობა და ეროვნული დაუმორჩილებლობა“; <https://www.youtube.com/watch?v=ZYZxyvY5ZqU>

³² გაზეთი „კომუნისტი“, „მიტინგი გრძელდება“, 7 აპრილი, 1989.

კანონით გათვალისწინებული ღონისძიებების განხორციელებას, სამწუხაროდ, ადამიანთა მსხვერპლი მოჰყვა. დაიღუპა 16 მოქალაქე. არიან დაშავებულნიც³³.

აფხაზეთი

1989 წლის მარტში, აფხაზეთში, გუდაუთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ლიხნში, ისტორიულ მოედანზე გამართულ კრებაზე მიიღეს „ლიხნის მიმართვა“ (ლიხნის წერილი), რომელშიც საბჭოთა აფხაზეთისთვის ავტონომიური სტატუსის შეცვლაზე იყო საუბარი. წერილით მოითხოვდნენ აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის 1921 წლის სტატუსის აღდგენას. კრება 1988 წელს დაარსებული ორგანიზაცია „აიდგილარას“ მიერ იყო ორგანიზებული, მას ესწრებოდნენ როგორც რიგითი მოქალაქეები, ისე აფხაზეთის ცკ-ის პირველი მდივანი. მიმართვას საბჭოთა ხელისუფლებისა და რამდენიმე სამეცნიერო ინსტიტუტის სახელზე, ხელს აწერდა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის კომპარტიის საოლქო კომიტეტის მდივანი ბორის ადლეიბაც³⁴.

რას ნიშნავდა აფხაზეთის ავტონომიის შესახებ სტატუსის ცვლილება? „...რადგან აფხაზი ერი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნას მიიჩნევს ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების ერთადერთ გზად“³⁵, ამბობს თავის გამოსვლაში საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი ვლადისლავ არძინბა. რას ნიშნავდა დანარჩენი საქართველოსთვის აფხაზეთის ავტონომიის საქართველოდან გასვლის მოთხოვნა და საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში დარჩენა? ეს შეკითხვა ლოგიკურად ებმის თბილისში გამართულ საპროტესტო აქციებს, სადაც ანტისაბჭოთა და ანტირუსული ტრანსპარანტები უხვადაა წარმოდგენილი. ამ ფონზე, აფხაზეთის ავტონომიის საქართველოს შემადგენლობიდან გასვლა და საბჭოთა კავშირში დარჩენა, რომლის დატოვების მოთხოვნაც თბილისის (და სხვა ქალაქების) საპროტესტო აქციებზე ხშირად ისმოდა, აფხაზეთის საკითხს აქცევს ერთგვარ დაპირისპირების ტერიტორიად, საბაზად, არა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის ცენტრალურ ხელისუფლებასა და თბილისს, არამედ აქციის მონაწილეებს შორისაც.

³³ „რა თქმა უნდა, არ შეიძლება აფხაზეთში მიმდინარე მოვლენებისადმი გულგრილი დავრჩეთ. როგორც მოქალაქე და ისტორიკოსი მხარს ვუჭერ მიტინგის მონაწილეთა ერთსულოვან უარყოფით დამოკიდებულებას ზოგიერთი აფხაზი ექსტრემისტის კონსტიტუციის საწინააღმდეგო და გაუგებარი მოთხოვნისადმი ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შეცვლის შესახებ. ამასთან, ჩემი ღრმა რწმენით, პროტესტის ეს დემონსტრაცია არ უნდა ასცდეს თავის მიზანს“; საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის, რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა და მინისტრთა საბჭოს ცნობა; გაზეთი „თბილისი“, №82 (10901); 10 აპრილი, 1989.

³⁴ ლიხნის მიმართვის მოკლე შინაარსი გამოქვეყნდა გაზეთ „სოვეტსკაია აფხაზიაში“.

³⁵ გადაცემა „რეალური სივრცე“, უახლესი ისტორიის გაკვეთილები - 1989 წლის 9 აპრილიდან დღემდე; „Потому что абхазский народ считает нахождение в СССР единственным возможным способом сохранения своей национальной самобытности“ - 0:56-1:05; [ბოლო ნახვა: 18/03/2019]; <https://www.youtube.com/watch?v=5ZmET7af7zI>

3 აპრილს სოხუმში აქციაზე გამოვიდნენ ეროვნული მოძრაობის წევრები – მერაბ კოსტავა, ირაკლი წერეთელი, ირაკლი ბათიაშვილი, დიმიტრი ჯაიანი, ვოვა ვეკუა. გადაწყდა, რომ 4 აპრილს თბილისში დაიწყებოდა აქციები აფხაზეთში ქართველებისთვის სოლიდარობის გამოსაცხადებლად და ლიხნის ორგანიზატორების დასჯის მოთხოვნით. ცენტრალური ხელისუფლების პასუხი მიმდინარე გამოსვლებზე, საკადრო ცვლილებები იყო. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი ჯუმბერ პატიაშვილი აფხაზეთში ჩავიდა და თანამდებობიდან გაათავისუფლა ბორის ადლეიბა, ლიხნის წერილის ხელმძღვანელი. ამ გადაწყვეტილების მიზანი სამაგალითო დასჯა უნდა ყოფილიყო იმ ადამიანებისთვის, ვინც „ლიხნის წერილს“ უჭრდა მხარს, თუმცა მას ეს შედეგი არ მოჰყოლია. მოვლენები კიდევ უფრო გამწვავდა.

თბილისი

4 აპრილს, თბილისში პირველი გამოსვლები „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ ინიციატივით სამედიცინო და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტებში დაიწყო, შემდეგ კი მთავრობის სასახლის წინ გადაინაცვლა. მთავრობის სასახლის წინ საპროტესტო აქციის გამართვა სცდებოდა უნივერსიტეტის გარემოს. სტუდენტების ჯგუფის გარდა, მიტინგში მონაწილეობა სხვებსაც შეეძლოთ. გარდა ამისა, ამ გზით, შესაძლებელი ხდებოდა ქალაქის ცენტრალური მოედნის გადაკეტვა და სატრანსპორტო მოძრაობის პარალიზება. ორი მთავარი უნივერსიტეტისა და ცენტრალური მოედნის პარალიზებით, მიტინგის ორგანიზატორებს საბჭოთა ხელისუფლების ყურადღების მიპყრობა შეეძლოთ.

8 აპრილის „კომუნისტის“ ნომერში წერია: „მიტინგი, რომელიც თბილისში 4 აპრილს დაიწყო აფხაზეთის ამბებთან დაკავშირებით, გრძელდება“. ტექსტში მოყვანილია სახალხო დეპუტატის, რომან ორაგველიძის სიტყვები, რომ „მიტინგის მონაწილეთა ზოგიერთი მოთხოვნა აშკარად არ შეესაბამება ქართველი ხალხის სასიცოცხლო ინტერესებს“. თბილისის კომბინატ „საბჭოთა საქართველოს“ დირექტორი კი აღნიშნავს: „კომბინატის მუშა-მოსამსახურეები, ახალგაზრდობა მხარს უჭერს მოწოდებას ბუნების დაცვის, ტაძრების აღდგენის, მიწების გაყიდვის და სხვა მრავალი საჭირობო საკითხების მოგვარების შესახებ, მაგრამ რაც შეეხება ანტისაბჭოთა და ანტისოციალისტურ ლოზუნგებს, მათ, რა თქმა უნდა, ვერ დავეთანხმებით“. ამავე ნომერში ქვეყნდება „ცნობები აფხაზეთიდან“, სადაც კორესპონდენტი ტელეფონით იტყობინება ომისა და შრომის ვეტერანების მიმართვის თაობაზე. მიმართვის მიზანი „ვითარების დროულად ნორმალიზაციაა“. იგი სრულდება ტექსტით – „ყველა ის საკითხი, რომლებიც აინტერესებს ავტონომიური რესპუბლიკის საზოგადოებრიობას, რაშიც ჯერჯერობით არ არის მიღწეული აზრთა ერთიანობა, უნდა გადაწყდეს მხოლოდ კომპეტენტური ორგანოების მიერ...“.

საპროტესტო გამოსვლები ჯერ კიდევ აფხაზეთის მოვლენებთან დაკავშირებით მიმდინარეობდა, თუმცა ლოზუნგებში ჩანდა ანტირუსული განწყობებიც: „შეწყდეს აფხაზეთის რუსიფიკაცია“, „შეწყდეს ისტორიის ფალსიფიკაცია“³⁶. მთავარი მოთხოვნები სეპარატიზმის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

ბორის ადღეიბას თანამდებობიდან გათავისუფლება, საპროტესტო მოძრაობის ლიდერებისთვის, მათი მოთხოვნის – ლიხნის ორგანიზატორების დასჯის – შესრულება უნდა ყოფილიყო. 4 აპრილს დაწყებული საპროტესტო აქციები საქართველოს დამოუკიდებლობისა და საბჭოთა კავშირიდან გასვლის მოთხოვნაში გადაიზარდა. პროტესტის კულმინაციის ეტაპზე, თითქმის აღარ ჩანდა „აფხაზეთის საკითხი“. ის საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნამ ჩაანაცვლა.

გაიფიცნენ მშრომელები, შეწყდა სწავლა სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში, შეფერხდა სატრანსპორტო მიმოსვლა ქალაქის მთავარი მოედნის გადაკეტვის გამო. პარალიზებულმა თბილისის ცენტრმა ყველას ყურადღება მიიპყრო.

8 აპრილს საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტისა და სახალხო დეპუტატთა საქალაქო საბჭოს საღამოს გაზეთ „თბილისში“³⁷ პირველ გვერდზე მოცემულია საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში გამართული შეხვედრის მცირე მიმოხილვა. მასში საუბარია თბილისის ცენტრალურ გამზირზე მიმდინარე მოვლენებზე, მოკლე ტექსტში ორჯერ არის ნახსენები „გაუთვალისწინებელი შედეგები“ და „მძიმე მოვლენები“: „...საჭიროა ყველამ, ვისთვისაც ძვირფასია რესპუბლიკის ხვალისდელი დღე, თავისი წვლილი შეიტანოს ვითარების სტაბილიზაციაში, რომელიც ყოველ საათს იძაბება, საშიში ხდება და შეიძლება გაუთვალისწინებელი შედეგები მოჰყვეს“. იქვე, „დემოკრატიზაციისა და საჯაროობისთვის უცხოა თავისი აზრის დამკვიდრების ძალისმიერი ულტიმატური მეთოდები. ახლა რესპუბლიკას უჭირს. საზოგადოებრივი ძალების კონფრონტაციას შეიძლება მძიმე შედეგები მოჰყვეს“. ამავე ნომრის სტატიაში, „გვმართებს ზომიერება, სიდინჯე“, წერია: „უსანქციო მიტინგებს ქალაქის სხვადასხვა რაიონიდან შემოუერთდნენ მხარდამჭერი ჯგუფები, მოსწავლეები. მიტინგებზე გამოიტანეს ზოგიერთი ანტისაბჭოური ლოზუნგი“³⁸.

1989 წლის 8 აპრილს საქართველოს კომუნისტური პარტიის ლიდერმა ჯუმბერ პატიაშვილმა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდალს, გენერალ როდიონოვს დემონსტრაციის დაშლის გადადების თხოვნით მიმართა, რაზეც უარი მიიღო.

9 აპრილს, დილის 4 საათზე, საქართველოს პატრიარქი ილია II, პატიაშვილის თხოვნით, მომიტინგეებს ქაშუეთის ეკლესიაში გადანაცვლებისაკენ მოუწოდებს, რადგან „საშიშროება რეალურია“. ტრიბუნიდან და მომიტინგეების რიგებიდან ისმის „არა, ფიცი გვაქვს დადებული“, ხოლო გამსახურდია და კოსტავა პატრიარქს

³⁶ ლოზუნგები: 1:16-1:20 <https://www.youtube.com/watch?v=5ZmET7af7zI>

³⁷ გაზეთი „თბილისი“, №82 (10900), შაბათი, 8 აპრილი, 1989.

³⁸ იქვე.

პასუხობენ, რომ თუ შეკრებილთ დაშლისკენ მოუწოდებენ, ხალხი მათ მოლაღატეებად გამოაცხადებს. მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი, ირაკლი წერეთელი, დუმის არღვევს და ლოცვისკენ მოუწოდებს აქციის მონაწილეებს: „მამაო ჩვენო...“.

9 აპრილს, დილის 4 საათზე, ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარის ნაწილები და მოსკოვიდან ჩამოსული შინაგანი ჯარების სპეცდანიშნულების 420 ჯარისკაცი, სულ 1900 ჯარისკაცი, იგორ როდიონოვის ხელმძღვანელობით, მიტინგის დაშლას შეუდგა. სამხედრო ჯავშანტექნიკამ დაარბია რუსთაველის გამზირი. მოშიმშილეები, აქციის მონაწილეები და ლიდერები ცრემლსადენი გაზის კვამლში გაეხვივნენ. დაშავდა 4000-მდე ადამიანი, ხოლო აქციის რიგითი მონაწილეებიდან 19, მათ შორის – 16 ქალი, გარდაიცვალა.

საბჭოთა პარტიული გაზეთების, „კომუნისტისა“ და „თბილისის“, მასალებზე დაყრდნობით, შეიძლება რამდენიმე გამოკვეთილი მოსაზრების გამოყოფა, რომლებიც თბილისში, ინტელიგენციის წრეებში, საბჭოთა აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მიმდინარე მოვლენების შესახებ, 1989 წელს იყო გავრცელებული. პირველი ³⁹ გულისხმობს საბჭოთა აფხაზეთის ავტონომიის საკითხის აღქმას სეპარატისტულ განწყობად და საუბარია ამ პროცესში „სხვისი ხელის“ როლზე. აღნიშნულ მოსაზრებას იზიარებენ პრესაში გამოქვეყნებული წერილების⁴⁰ ავტორები, ისტორიკოსები და კულტურის სფეროს წარმომადგენლები. რეჟისორ თემურ ჩხეიძის წერილში გამოთქმულია აზრი, რომ „უთუოდ სხვისი ხელი ურევია, მაგრამ ვინ არის იგი, რა უნდა მას, ვინც არარეალური მე-16 რესპუბლიკის საკითხი წამოაყენა – ისტორიულადაც და დღევანდელი თვალსაზრისითაც ეს ხომ გაუმართლებელია, გამორიცხულია“⁴¹.

1989 წლის 6 აპრილის „კომუნისტის“ ნომერში იბეჭდება სამი ცნობა აფხაზეთის შესახებ. აქედან ორი უშუალოდ აფხაზეთს ეხება. ერთია ინფორმაცია აფხაზეთის ასსრ-ის აქტივის თათბირის თაობაზე – სადაც კვლავ საუბარია „იდეოლოგიური და ახსნა-განმარტებითი მუშაობის“ გაძლიერების შესახებ. მეორე კი არის მიმართვა აფხაზეთის ასსრ-ის ყველა მოქალაქისადმი. მიმართვის ტექსტში, რომელსაც ხელს აწერენ

³⁹ ავტორები ეხმაურებიან აფხაზეთის ასს რესპუბლიკაში მიმდინარე მოვლენებს. „ცხოვრების საერთო ისტორია“, „საერთო მტრები“, „ერთი მიწის შვილები“ - ასე მოიხსენიებენ წერილების ავტორები ქართველთა და აფხაზთა ურთიერთობებს და მას საერთო ისტორიულ წარსულთან აკავშირებენ. გაზეთი „კომუნისტი“, №(20418); 2 აპრილი, 1989.

⁴⁰ გაზეთ „კომუნისტში“, 1989 წლის აპრილში, რუბრიკაში - თვალსაზრისი, ქვეყნდება ისტორიკოს დავით მუსხელიშვილის ტექსტი „ისტორიული სიმართლისთვის“. მის შესავალში ნათქვამია: „...ეს წერილი 1978 წელს მომზადდა მაშინდელი „აფხაზეთის მოვლენების“ გამო, მაგრამ ავტორის ნებისგან დამოუკიდებელი მიზეზით იგი არ გამოქვეყნებულა. საგულისხმოა, რომ მასში გაშუქებული პრობლემა ამ ხნის განმავლობაში კიდევ უფრო გამწვავდა, რასაც ხელი შეუწყო გუდაუთის რაიონულ გაზეთში ა.წ. (ავტ. 1989 წ.) თებერვალში გამოქვეყნებულმა ე.წ. „აფხაზთა წერილმა“ და გაზეთ „სოვეტსკაია აბხაზიაში“; ყოველდღიური გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, საქ. კ. პ. (ბ) აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის, სოხუმის ქალაქკომის, აფხაზეთის ასსრ ცაკისა და სოხუმის ქალაქის საბჭოს ორგანო, სოხუმი, 1937.

⁴¹ გაზეთი „კომუნისტი“, №(20418); 2 აპრილი, 1989, გვ. 1.

მეცნიერების, ხელოვნების, კულტურის მუშაკები და მშრომელები, მათ შორის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ვლადისლავ არძინა, რომელიც მოგვიანებით პრეზიდენტი ხდება, წერია: „ჩვენ შემფოთებულნი ვართ მიმდინარე მოვლენებით, ვგმობთ ცალკეულ პირთა დანაშაულებრივ თავშეუკავებლობას. დღეს მთავარია დავამშვიდოთ ადამიანები, უზრუნველვყოთ დისციპლინა, მართლწესრიგი, ბოლო მოვუღოთ კონფრონტაციას, რომელიც ეწინააღმდეგება გარდაქმნის, სსრ კავშირში ეროვნებათშორისი ურთიერთობის განმტკიცებისა და განვითარების, ქვეყნის მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების სტატუსის გაფართოების საფუძველზე პოლიტიკური რეფორმების განხორციელებისთვის პარტიის კურსს“. მესამე ცნობა კი თბილისშია: „4 აპრილს თბილისში გაიმართა ახალგაზრდობისა და ინტელიგენციის წარმომადგენელთა ხალხმრავალი უსანქციო მსვლელობა, რომელიც გადაიზარდა მიტინგში, მთავრობის სახლთან. შეკრებილებმა შემფოთება გამოთქვეს აფხაზეთის ასს რესპუბლიკაში მომხდარ ამბებთან დაკავშირებით. 5 აპრილს მიტინგი გრძელდებოდა“.

ამგვარად, გამოკვეთილი მოსაზრება იზიარებს 1989 წელს საპროტესტო აქციის დაწყების მოტივს, საბჭოთა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის ცვლილების წინააღმდეგ, თუმცა საპროტესტო აქციის მონაწილეთა ნაწილის „ანტისაბჭოთა“ და „ანტისოციალისტურ“ ლოზუნგებს არ ეთანხმება. მეორე მოსაზრება, ირიბად, თუმცა აჩვენებს განსხვავებულ დამოკიდებულებას ანტისაბჭოთა ლოზუნგების მიმართ. გაზეთ „თბილისის“ 8 აპრილის ნომერში, სტატიაში „გვმართებს ზომიერება, სიდინჯე“ – გამოკითხულია სხვადასხვა სფეროს წარმომადგენლები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ „აფხაზეთის ამბებთან დაკავშირებით, სრული ერთსულოვნება და მხარდაჭერა სუფევს“; თუმცა, მოთხოვნათა სიმრავლესა და დროის საკითხსაც ეხებიან: „ნუ ვიქნებით სულსწრაფები და ერთ დღეს ყველაფრის გაკეთებას ნუ მოვისურვებთ“.

1989 წლის აპრილის „კომუნისტის“ ნომერში იბეჭდება „საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს და მინისტრთა საბჭოს მიმართვა რესპუბლიკის კომუნისტებს, ყველა მშრომელსა და ახალგაზრდას“. მასში ნათქვამია, რომ „აფხაზეთის ამბებით გამოწვეული ბუნებრივი შემფოთება უკიდურესი მიმართულების ფორმალურმა გაერთიანებებმა გამოიყენეს“. მიმართვის ტექსტი შეიძლება ორ ნაწილად დაიყოს. პირველში საუბარია მიტინგებისა და მისი მონაწილეების მხრიდან „ანტისაბჭოურ და ანტისოციალისტურ მოწოდებებზე“ და, ასევე, ქალაქში აქციების გამო შექმნილ უწესრიგობაზე, მეორე კი ეხება აფხაზეთის ავტონომიის თემას, სადაც ნათქვამია, რომ „ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შეცვლა შეუძლებელია“. ასევე არის უსანქციო მიტინგის შეწყვეტის მოწოდება: „თითოეულმა უნდა მოახდინოს არჩევანი – ერთი მხრივ, გარდაქმნას, დემოკრატიასა და, მეორე მხრივ, ანარქიასა და ქაოსს შორის, რომელსაც შეიძლება ძნელად გასათვალისწინებელი შედეგები მოყვეს“.

აქციის სიმბოლოები და ატრიბუტიკა

1989 წლის 4-9 აპრილს, თბილისში, ამჟამინდელი პარლამენტის მიმდებარე ტერიტორიის წინ გამართულ საპროტესტო აქციებზე მრავალი მოთხოვნა იყრიდა თავს. საბჭოთა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მხრიდან სტატუსის შეცვლის მოთხოვნის წინააღმდეგ დაწყებულმა მოძრაობამ, თბილისში საპროტესტო აქციები გამოიწვია. რამდენიმე დღეში საპროტესტო აქციების მოთხოვნები საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნაში გადაიზარდა. ეს უკანასკნელი გახდა მთავარი ლოზუნგი 1989 წლის აპრილის აქციებზე, რომლის გაძლიერება ისტორიიდან გამომდინარე სახეების, გმირებისა და მეხსიერებაში აღდგენილი სიმბოლოების მეშვეობით ხდებოდა. ასეთები იყო, მაგალითად, საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921) და „ისტორიის ოქროს ხანა“ – დავით აღმაშენებელი. მეხსიერების ამ სიმბოლოების მეშვეობით შექმნილი იდენტობა დასაყრდენს ქრისტიანულ რელიგიაშიც პოულობდა. საბჭოთა იდეოლოგიაში მისი აკრძალვის გამო, რელიგიამ ახალი მნიშვნელობა შეიძინა საბჭოთა ოკუპაციის წინააღმდეგ ბრძოლაში. გარდა ამისა, ისეთი კულტურული მახასიათებლები, როგორებიც არის ფოლკლორული სიმღერები, ჩოხა-ახალუხი და სხვ., საპროტესტო აქციაში ემოციურ და ვიზუალურ მხარეს კიდევ უფრო აძლიერებდა.

ვიდეო- თუ ფოტომასალებიდან აღდგენილ კადრებში შესაძლებელია ყველა იმ ძირითადი ლოზუნგისა და მოთხოვნის ამოკითხვა, რაც საპროტესტო აქციებზე ისმოდა. 1989 წლის აპრილის მსვლელობაზე, თბილისში, ვიდეოკადრებში ჩანს შემდეგი ტრანსპარანტები: „შეწყდეს აფხაზეთის რუსიფიკაცია“; „შეწყდეს ისტორიის ფალსიფიკაცია“, „გაუმარჯოს დამოუკიდებელ საქართველოს!“⁴².

ერთ-ერთი გამომსვლელი აქციაზე ამბობს: „საქართველომ უნდა იცოდეს, რა ხდება საქართველოში, ასევე აფხაზეთში უნდა იცოდნენ, რა ხდება თბილისში, იქ როცა უნდათ გამოთიშავენ ჩვენს ტელევიზორს და ... მოსახლეობა ვერ გებულობს ჩვენს გადაწყვეტილებებს. ესე იგი, ფაქტიურად გამოვიდა, რომ საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე ჩვენი კანონები არ მოქმედებს. ჩვენი მთავრობა ჩავიდა იქ და მე შეურაცხყოფილი ვარ, რომ შესაბამისი მიღება მათ ვერ მოუწყვეს... გამოდის, რომ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ჩვენ არ ვართ დაცულები, ჩვენი სუვერენიტეტი დაცული არ გახლავთ. ის ხომ არ გვაკმარეს, რომ 1920 წელს რუსეთთან დადებული ხელშეკრულების საზღვრებშია გავრცობილი, ჩამოგვაჭრეს აქეთ-იქიდან ... ყველაფერი. ახლა იმის წინაშე დავდექით, რომ თვითონ ეს ავტონომიური რესპუბლიკა აფხაზეთი უნდა გავიდეს, სურვილის შემთხვევაში. ამას მოყვება მეორე ავტონომიური ოლქი და ა.შ. ეტყობა, საბჭოთა წყობილება დღეს ჩვენ ვერ გვაძლევს იმის გარანტიებს, რომ დაიცვან ჩვენი მიწა-წყალი, დაგვიცვან ჩვენ სხვათა

⁴² „რეალური სივრცე“, უახლესი ისტორიის გაკვეთილები - 1989 წლის 9 აპრილიდან დღემდე; <https://www.youtube.com/watch?v=5ZmET7af7zI&t=243s>

ხელყოფისაგან, დაიცვან ქართველი კაცი, დაიცვან საქართველოში, ამიტომ, დგება მართლა საკითხი, რომ ჩვენ მოვითხოვთ საქართველოს დამოუკიდებლობა“⁴³.

თბილისში, მთავრობის სასახლის (დღევანდელი პარლამენტის შენობა) წინ გამართულ აქციაზე, ზვიად გამსახურდია ახსენებს პროვოკაციულ წერილებსა და „ანტიქართულ თავდასხმებს რუსთაველის ძეგლებზე, ხალხზე“ და მოითხოვს, აღიკვეთოს „ყველაფერი ის უმსგავსობა, რასაც ისინი სჩადიან, წინააღმდეგ შემთხვევაში აქ ცხადდება მრავალდღიანი შიმშილობა და ეროვნული დაუმორჩილებლობა“⁴⁴.

თბილისში, აპრილის აქციების მიმდინარეობისას, ვიდეომასალიდან ჩანს, რომ მიტინგზე გამომსვლელები ხშირად ახსენებენ დავით აღმაშენებელს: „ჩვენ დღეს აქ შევიკრიბეთ, რადგან ჩვენი მომავალი გზა, ჩვენი მომავალი მიზანი არის სწორედ ის თავისუფლება, რომელიც ანდერძად გადმოსცეს ჩვენმა დიდმა ქართველებმა და, მათ შორის, დავით აღმაშენებელმა“. უნდა ითქვას, რომ „აფხაზეთა, ქართველთა, კახთა...“⁴⁵ მეფის, დავით აღმაშენებლის ტახტზე ასვლიდან 900 წელი შესრულდა. მრგვალმა თარიღმა კიდევ ერთხელ წინ წამოსწია მისი სახელი, განსაკუთრებით კი აფხაზეთის კონტექსტში. ვინაიდან საისტორიო ნაშრომებში ის მოხსენიებულია როგორც „მეფე აფხაზეთა“, საპროტესტო გამოსვლებზე პერიოდულად ისმის დავით აღმაშენებლის სახელი აფხაზეთისა და საქართველოს ისტორიული ერთობის დასადასტურებლად.

საქართველოს ეროვნულ არქივსა და საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის „ციფრულ ფოტომატიანეში“ დაცული ფოტომასალების გაცნობისას, ჩანს 1989 წლის აპრილის აქციაზე ტრანსპარანტებზე გამოტანილი მოთხოვნები: „შეწყდეს მოსკოვის ანტიქართული პოლიტიკა! შეწყდეს ტერორი ქართველთა წინააღმდეგ!“; „არა რუსულ ... იმპერიას!“, „ჩვენ მოვითხოვთ საქართველოს დამოუკიდებლობას!“⁴⁶

⁴³ 1989 წლის 9 აპრილის დოკუმენტური კადრები; 03:48-04:57; <https://www.youtube.com/watch?v=ZYZxyvY5ZqU&t=1327s>

⁴⁴ 1989 წლის 9 აპრილის დოკუმენტური კადრები; <https://www.youtube.com/watch?v=ZYZxyvY5ZqU&t=1327s>

⁴⁵ „ქართული წყაროთმცოდნეობა xiii-xiv; გვ. 52; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტისა და ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის განყოფილება; http://dspace.Nplg.gov.ge/bitstream/1234/81504/1/Qartuli_WkarotmcodN°eoba_2011-2012_N°13-14.pdf

⁴⁶ საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული ფოტოები 1989 წლის აპრილის საპროტესტო აქციაზე. ფოტოებზე წარმოდგენილ ტრანსპარანტებზე წერია: „No Russian ... Empire!“, „We demand independence of Georgia!“, 1989 წლის აპრილი. ფოტოს ავტორი: მ. უტიაშვილი.

ფოტო #1. რუსთაველის გამზირი, 1989 წლის აპრილი, საქართველოს ეროვნული არქივი

ფოტო#2. რუსთაველის გამზირი, 1989 წლის აპრილი, ავტორი: მ. უტიაშვილი, საქართველოს ეროვნული არქივი⁴⁷

დასკვნა

რუსთაველის გამზირი, დედაქალაქის ცენტრალური მაგისტრალი, პოლიტიკური თუ კულტურული მნიშვნელობის გამო, საქართველოს უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე სიმბოლური ადგილია. 1989 წლის 9 აპრილის შემდეგ, რუსთაველის გამზირი და მთავრობის სასახლის (დღევანდელი პარლამენტის) მიმდებარე ტერიტორია, ქართველთა მესხიერებაში ახალ ადგილს ქმნის. ის ქვეყნის დამოუკიდებლობის იდეას, გამარჯვებასა და ტრაგედიას ერთდროულად უკავშირდება.

1989 წლის 4-9 აპრილის თბილისის საპროტესტო აქციების სიმბოლურად დატვირთულმა მნიშვნელობებმა, კოლექტიურმა რიტუალურმა ქცევამ, მოკლე დროში, აქციების მონაწილეებს, როგორც ჯგუფს, საერთო ემოცია და მესხიერება შეუქმნა, მათ შორის წარსულის შესახებ. „მესხიერების ჯგუფებში“ საპროტესტო რიტუალებმა – ლოცვამ, გამოსვლის ტექსტებმა, ენობრივმა და რელიგიურმა სიმბოლოებმა, სიმღერებმა, ტრადიციულმა ცეკვამ, ტრანსპარანტებმა, ისტორიულმა გმირებმა, აქციის მონაწილეების უმაყოფილებას – ბრახს, შიშს, იმედგაცრუებას – პოზიტიური ეკვივალენტი მოუძებნა იმედის, ერთიანობის, სიხარულის სახით და სოლიდარობად გარდაქმნა. ასეთი ჯგუფები ისტორიაში რჩებიან, როგორც „მესხიერების ჯგუფები“, რომლებსაც წარსული სწორედ საპროტესტო რიტუალების მეშვეობით აქვთ დამახსოვრებული.

⁴⁷ საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული ფოტოები 1989 წლის აპრილის საპროტესტო აქციაზე. ფოტოებზე წარმოდგენილ ტრანსპარანტებზე წერია: „მოვითხოვთ საქართველოში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დემოკრატიული ქვეყნებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციის მისიების სპეციალური წარმომადგენლების ჩამოსვლას!“, „კომუნისტური საბჭოთა იმპერიის საოკუპაციო ჯარებმა დასტოვონ საქართველოს ტერიტორია!“, „ფიზიკური განადგურების საფრთხე გველის მხოლოდ წითელი არმიისგან!“, „მოვითხოვთ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას! ჩვენი მიზანია ერთიანი, თავისუფალი, დემოკრატიული საქართველო!“, „The danger of physical extermination comes only from Red Army!“, „We demand renewing of the independence of Georgia! Our last aim is free and democratic Georgia!“. ფოტოს ავტორი: მ. უტიაშვილი.

1989 წლის საპროტესტო აქციის სიმბოლურ მახასიათებლებზე, პროცესის რიტუალურ ნაწილზე – მონაწილეთა ქცევაზე დაკვირვება აჩვენებს, რომ „9 აპრილის“ საპროტესტო აქციები მიმართული იყო საბჭოთა კავშირის, კომუნისტური წყობის, რუსეთის წინააღმდეგ. აქციაზე გამოყენებული სიმბოლოები და ატრიბუტიკა (ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ფოტო, ჯვრები, ხატები, ტრანპარანტების ქართულ და ინგლისურენოვანი ტექსტები, რელიგიური სანთლები, საქართველოს სამფეროვანი დროშა, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ჰიმნი) საბჭოთა ოკუპაციის, გასაბჭოების მეხსიერებას აცოცხლებს და ამგვარად ქმნის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ნიადაგს 1918-1921 წლების საფუძველზე. დამოუკიდებლობის იდეა საბჭოთა საქართველოში გამართულ აქციებს (1956; 1978; 1988) მუდმივად თან ახლავს, თუმცა ეს არის კულტურული მახასიათებლებით გაჯერებული მოთხოვნა – ეთნიკურობის, ქართული ენის სიწმინდის, რელიგიის, ბუნებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ. ამ იდეაში, აფხაზეთის ავტონომიის საკითხი ვლინდება როგორც საბაზი, რომელსაც მოჰყვა საპროტესტო აქციები საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნით და რამდენიმე დღეში, აპრილის აქციებზე მივიწყებულ იქნა აფხაზეთის ავტონომიის სტატუსის ცვლილების თემა.

საპროტესტო აქციებზე რიტუალური აზროვნების კონსტრუქცია და რიტუალური ქცევა იქცა ერთადერთ გაბატონებულ საღ აზრად. რიტუალის მანიფესტაციის მთავარ ადგილს მთავრობის სასახლის მიმდებარე ტერიტორია წარმოადგენდა. აპრილის აქციებმა პროტესტის მონაწილეებში გააერთიანა, შეცვალა, აღადგინა და გამოავლინა წარსულის მეხსიერება საბჭოთა ოკუპაციისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის შესახებ. ამ პროცესში კი საპროტესტო აქციის ადგილი – დედაქალაქის ცენტრალური ქუჩა – რიტუალური ქცევისა და აზროვნების ლეგიტიმაციის წყაროდ იქცა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Avishai Margalit. *The Ethics of Memory*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.
2. Bell, C. (2010). *Ritual theory, ritual practice*. New York: Oxford University Press.
3. Blumer, H. (2009). *Symbolic interactionism*. Berkeley: Univ. of California Press.
4. Casquete, J. (2003). *From imagination to visualization: protest rituals in the Basque country*. Berlin: WZB.
5. Cohen, S. and Vanden Heuvel, K. (1989). *Voices of glasnost*. New York: Norton.
6. Durkheim, E. and Swain, J. (2013). *The Elementary Forms of Religious Life*. Stilwell: Neeland Media LLC.
7. Geertz, C. and Darnton, R. (n.d.). *The interpretation of cultures*.
8. Gurr, T. (2002). *Peoples versus states*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
9. Hobsbawm, E. (1997). *On history*. New York: New Press.
10. Jones, S. (2013). *Georgia*. London: I.B. Tauris.
11. Laitin, D. (1991). *Hegemony and culture*. Chicago: Univ. of Chicago Pr.
12. აბდალაძე, გ., კვიციანი, ნ., კუპატაძე, ბ. და ჯანუაშვილი, ქ. (2008). *უახლესი ისტორია*. 1st ed. თბილისი: გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“.
13. გვერდწითელი, გ. (1990). *9 აპრილი*. 1st ed. თბილისი: „მერანი“; „საბჭოთა საქართველო“.
14. კალანდია, ზ., ჩორდელი, ვ. (1993). *აფხაზეთის სისხლიანი ქრონიკები*. 1st ed. თბილისი: ჟურნალი „ცისკარი“. საქართველოს რესპუბლიკის საგამომცემლო საწარმოო ფირმა „დავითი“.
15. მაისურაძე, გ. (2011). *ჩაკეტილი საზოგადოება და მისი დარაჯები*. 1st ed. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, გვ. 5.
16. ქორიძე, თ. (2016). *კაცი არ ყველა სწორია*. 1st ed. თბილისი: გამომცემლობა ინტელექტი.
17. საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტისა და სახალხო დეპუტატთა საბჭოს სადამოს გაზეთი „თბილისი“, მარტი-აპრილი, 1989.
18. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს და მინისტრთა საბჭოს ორგანო გაზეთი „კომუნისტი“.
19. The Soviet Scar: Legacy of USSR Architecture in Georgia; [ბოლო ნახვა: 23/04/2019]; <https://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeracorrespondent/2018/11/georgia->

[soviet-scar-](#)

[181109155359559.html?fbclid=IwAR2q00RDGCOv6EVgHV4LTjDiuREvVD6G49Rg2tO5VdyoFDAmqWYyofmd2h0](#)

20. „კავშირგაბმულობის სამინისტრო – 1956 წლის 9 მარტი“; [ბოლო ნახვა: 23/04/2019]; <http://archive.ge/ka/blog/45>
21. ედუარდ შევარდნაძე, 1978 წლის 14 აპრილის მოვლენები / Eduard Shevardnadze; [ბოლო ნახვა: 23/04/2019]; <https://www.youtube.com/watch?v=fo8RORXaNFY>
22. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს უწყებები, №3, 1988; [ბოლო ნახვა: 23/04/2019]; http://www.dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/290282/1/Umaglesi_Sabchos_Uwebe_bi_1988_N3.pdf
23. გადაცემა „რეალური სივრცე“, უახლესი ისტორიის გაკვეთილები – 1989 წლის 9 აპრილიდან დღემდე; [ბოლო ნახვა: 23/03/2019]; <https://www.youtube.com/watch?v=5ZmET7af7zI>
24. „ქართული წყაროთმცოდნეობა xiii-xiv“; [ბოლო ნახვა: 23/04/2019]; http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/81504/1/Qartuli_Wkarotmcodneoba_2011-2012_N13-14.pdf
25. საქართველოს ეროვნული არქივისა და საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ფოტოები.

დანართი:

ფოტო №1

ავტორი: გივი ნახუცრიშვილი

http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/93639/1/DSC_0249.JPG

ფოტო №2

ავტორი: გივი ნაცუხრიშვილი
<http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/93715>

ფოტო №3

ავტორი: უჩა ოქროპირიძე

<http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/61489>

ფოტო №4

ავტორი: ნაზი გაბაიძე

<http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/32458>

ფოტო №5

ავტორი: ჯემალ კასრაძის ფოტო, 8-9 აპრილი, თბილისი 1989
<http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/53645>